Kvindekøn og arbejderhistorie

Kvinder i »The Making of the English Working Class«*

Af Joan Wallach Scott

The Making of the English Working Class er stadig en klassiker for arbejderhistorikere, her mere end 20 år efter dens udgivelse. Bogen både foreskriver og eksemplificerer en marxistisk socialhistorie, hvor klasse betragtes som en relation (ikke som en struktur eller en kategori), klassebevidsthed som en kulturel nok så meget som en økonomisk frembringelse, menneskelig handlen som et afgørende element i skabelsen af historie, og politikken som denne histories centrale omdrejningspunkt. E.P. Thompson har konstrueret en fortælling, der ikke kun fremkalder beundring for de snesevis af helte, som bevæger sig henover siderne (hvor han redder dem fra »eftertidens enorme nedladenhed«)[1], men som også får sine læsere placeret inden for det, Frederic Jameson har kaldt »en eneste storslået, kollektiv fortællings fællesskab ... den kollektive kamp for at vriste et Frihedens rige fra et Nødvendighedens rige«.[2] Ligesom vi gribes af Thompson's bemærkninger om børnearbejdets uhyrligheder, skal vi også dele hans begejstring for håndværkernes politik i »The London Corresponding Society« og for ludditernes »army of redressers«** i the

* Dette essay blev præsenteret første gang i The American Historical Association i december 1983, hvorefter det – i en stærkt revideret og udvidet udgave – blev fremlagt på et seminar, afholdt af The Wesleyan Humanities Institute i december 1986. Henry Abelove, Christina Crosby, Michael Denning og Denise Riley har bidraget til denne endelige version med vejledning og kritik, for hvilket jeg er dem alle tak skyldig.

Essayet, hvis originaltitel er »Women in *The Making of the English Working Class*«, er oprindelig bragt som kapitel 4 i Joan Scotts bog »Gender and the Politics of History«. Columbia University Press, New York 1988. Det er oversat til dansk af lic. phil. Lisbeth Nielsen og trykt med tilladelse fra Columbia University Press, 1989. (red.).

** »Redress« betyder egentlig at give oprejsning, genoprette. Her en betegnelse for maskinstormerne.

Midlands og det industrielle nord. Håndværkerne repræsenterer muligheden for en autentisk, humanistisk politik i den engelske arbejderklasse-tradition, der havde dybe rødder i den menige bevægelse.[3]

Bogen giver kun halvhjertet udseende af at være netural, selv om Thompson af og til hævder at være det (han er, påstår han, mere objektiv end Hammond-parret***, der forveksler »historie med ideologi« og end visse »økonomistiske historikere«, som forveksler »historie med apologi«). Faktisk beror det fascinerende ved bogen for en stor dels vedkommende netop på dens uforbeholdne politiske hensigt.[4] I 1963 forsynede den historikere som mig selv med en model for, hvordan vi kunne skrive politisk relevant historie. *The Making of the English Working Class* (herefter blot »The Making«) inkarnerede for os en videnskab, der var i overensstemmelse med »det Ny Venstres« formål: bogen synliggjorde mekanismerne i en kapitalistisk politisk økonomi, og den demonstrerede (hvad Thompson andetsteds havde beskrevet som) gevinsten ved »et målrettet, historisk engagement«, samt muligheden for »menneskets udfrielse gennem politisk handling«.[5] I bogen formulerede Thompson et socialistisk-humanistisk standpunkt, og dette bevirkede sammen med tidspunktet for udgivelsen, at bogen kunne fungere som et intellektuelt alternativ – inden for marxismens rammer – til de stivnede kategorier, som kendetegnede den stalinistiske historieskrivning. Thompson understregede betydningen af dynamiske processer og af klassedannelsens kulturelt og historisk specifikke erfaringer, og han banede dermed vejen for mere komplekse læsninger af arbejdernes aktioner i fortiden og for en mere fleksibel og visionær politik i samtiden. Hans betoning af almindelige menneskers praksis blev en kilde til inspiration og bekræftelse for dem, der talte for græsrodsorganisering, og i USA blev »historie fra neden« det akademiske modstykke til deltagerdemokratiet i »Students of a Democratic Society« (SDS). Aktivister, der byggede bro mellem universitetsmiljøet og det omgivende samfund, gjorde Thompson's bog til obligatorisk læsning på kurser og i studiegrupper. På denne måde opnåede »the Making« en slags øjeblikkelig kanonisk status, både som model for og som et konkret eksempel på »den nye arbejderhistorie«.

Kunne Thompson's bog således udgøre en model for, hvordan man skulle skrive historie, så var den dog ikke tænkt som en dogmatisk tekst. Thompson insisterede på, at han (som Marx) ikke var marxist, d.v.s. han

*** Barbara og J.L. Hammond, engelsk historikerpar, som i begyndelsen af dette århundrede udgav adskillige værker om arbejderklassen.

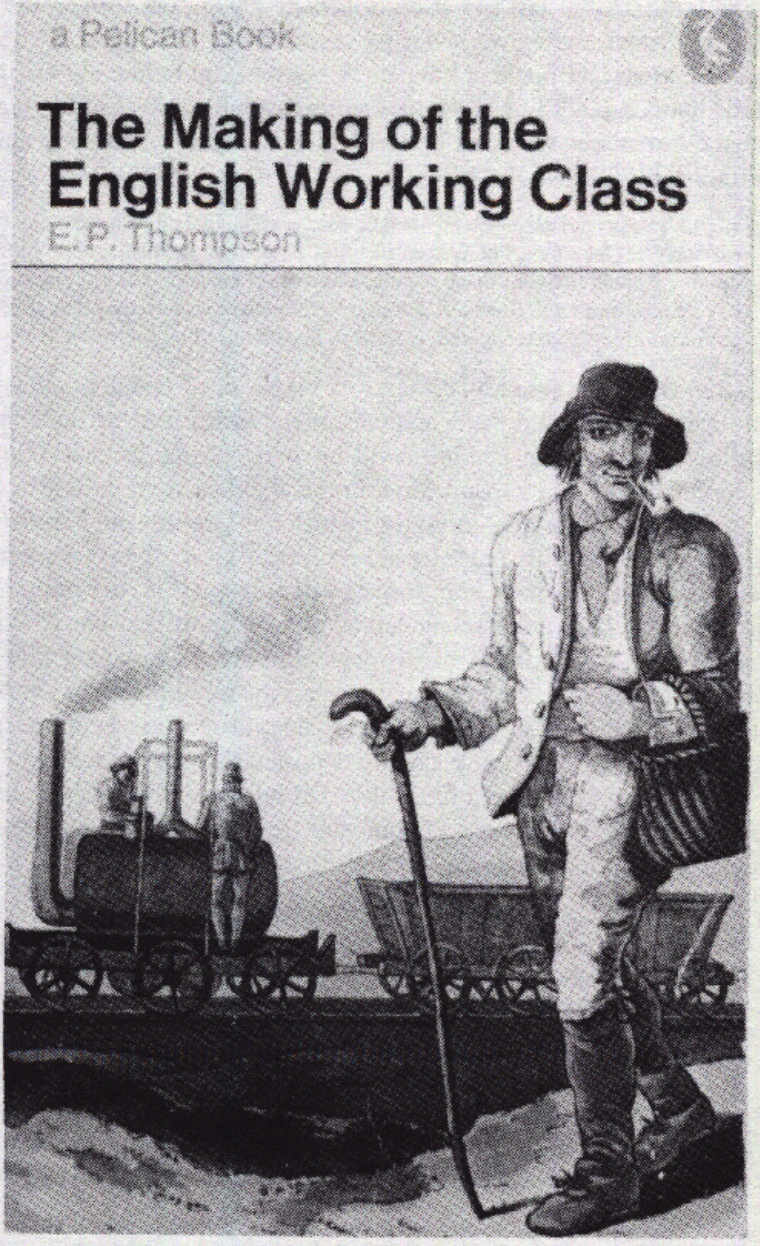

Forsiden til billigbogsudgaven af »The Making of the English Working Class«. Her får vi håndværkeren og kapitalismen stillet op mod hinanden.

var ikke bundet til et fast sæt af definitoriske kategorier, som skulle anvendes på historiske begivenheder på samme måde hver gang. Dette resulterede faktisk i, at nogle af hans mere bogstaveligt tænkende kritikere nægtede ham en plads i de troendes kammeratskab og dog holder bogens teoretiske præmisser sig uden besvær inden for en ret ortodoks, marxistisk tradition:

> »...en klasse opstår, når nogle mennesker, som et resultat af en fælles erfaring (arvet eller oplevet) føler og artikulerer en identitet gennem de interesser, de har indbyrdes og i forhold til andre mennesker, hvis interesser er anderledes end (og sædvanligvis i modsætning til) deres. Klasseerfaringen bestemmes hovedsageligt af de produktionsforhold, som mennesker er fødte ind i eller ufrivilligt indtræder i.«[6]

Den fælles interesse, som konstituerer en klasse, er på en eller anden måde indbygget i produktionsforholdene, mens erfaringen artikuleres på forskellig vis, afhængigt af kultur, tid og sted.[7] Ortodoksien i Thompson's teoretiske system kan nu forekomme åbenbar, men da bogen blev skrevet, introducerede den en vigtig historicitet i de interne marxistiske debatter, som førtes sidst i 1950'erne og først i 1960'erne. Dens ærinde og prioriteringer fungerede som indlæg i den diskussion, der omhandlede defitioner på klasse, klassebevidsthed og klassepolitik. »The Making« blev skrevet for at imødegå »marxismens økonomistiske tankegange« og for at introducere en anderledes måde at begribe udviklingen af klassebevidsthed på; anderledes end den der fastslog, at fabriksarbejderne med uundgåelighed ville omvende sig til en proletarisk klasseidentitet, hvis indhold nan kunne regne sig frem til ved at følge en forudgivet skala for, hvad der var politisk korrekt. Thompson fremstillede de menneskelige subjekter som aktive deltagere i forandringen af historien, og han havde til hensigt

> »at vise, hvordan den eksisterende plebejiske bevidsthed blev brudt op af nye erfaringer med social væren. Folket reagerede kulturelt på disse erfaringer, hvilket således gav anledning til en ændret bevidsthed. På denne måde voksede såvel spørgsmålene som en del af det teoretiske værktøj til at besvare dem med, ud af det særlige ideologiske øjeblik.«[8]

Dertil skal føjes, at bogen forsøgte at skabe en historisk tradition for en socialistisk humanisme, at etablere en forbindelse mellem en autentisk, indenlandsk 1800-tals arbejderradikalisme og venstrepolitikken:

> »Jeg selv havde i mange år arbejdet inden for voksenuddannelsen, hvor jeg på aftenskole havde undervist arbejdere, fagforeningsfolk, funktionærer, lærere osv. Tilhørerne var der, også tilhørerne fra venstrefløjen og det Ny Venstre. Da jeg skrev bogen havde jeg sådanne læsere i baghovedet.«[9]

Thompson's budskab til dette publikum var vendt mod leninistisk avantgardetænkning og imod den opfattelse, at ingen folkelige oprør ville have fundet sted, »hvis ikke intellektuelle forinden havde sået den oprørske sæd i underpriviligeret jord«.[10] Istedet var det hans hensigt at bevise, at arbejderne var i stand til både at formulere og realisere de revolutionære ideer, at der altså i fortiden fandtes et fundament, som troen på deltagerdemokratiet kunne baseres på.

Thompson's diskussioner med sine samtidige vedrørte spørgsmålet om oprindelse. Hvor var forestillingen om klassen kommet fra? Hvordan havde klassebevidstheden fået form? Klassebegrebet i sig selv, som et teoretisk overbegreb for kollektiv identitet og politisk handlen, blev ikke underkastet en kritisk undersøgelse. Thomson præsenterede nemlig ikke sig selv som en analytiker, der stod uden for den historisk betingede diskurs; men talte istedet indefra som dens repræsentant. Ved således at tildele sig selv rollen som bærer af den historiske erindring kunne Thompson på en meget overbevisende måde opfange begreberne i arbejderklassens egen diskurs. Konkret ved at anvende klassebegreber, som var blevet formuleret i det 19. århundrede og brugt i det 20. årh.. »The Making« anerkendte og reproducerede altså et særligt klassebegreb, og bogen kan på denne baggrund læses som et i dobbelt forstand historisk dokument: den samler i rigt mål vidnesbyrd om, hvordan klasseforholdet blev forstået i fortiden, og den inkorporerer denne forståelse i sin egen fremstilling af arbejderklassens historie. Ved at analysere værkets indhold og dets fremstillingsmæssige strategier får man derfor en indsigt i, hvordan en særlig forestilling om arbejderklassen har fungeret historisk.

I denne forbindelse er det afslørende, at der i bogen (og i opmærksomheden hos det publikum, den henvendte sig til) mangler nogle spørgsmål, som siden har givet nogle arbejderhistorikere bekymringer. Jeg tænker på de spørgsmål, som kvindebevægelsen stillede sidst i 1960'erne og først i 1970'erne (længe efter udgivelsen af Thompson's bog) vedrørende kvindernes rolle i historien. Når man idag genlæser bogen, er det umiddelbart iøjnefaldende, ikke hvor fraværende kvinderne er, men hvor ubehjælpsomt de optræder i beretningen. Bogen tydeliggør dermed nogle af årsagerne til de frustrationer og vanskeligheder, som samtidige, feminstiske socialister oplevede, når de prøvede at overbevise sig selv og kollegerne om, at der burde være plads til kvinder i fortællingen om klassens dannelse. Skønt Thompson's bog ikke blev skrevet inden for den politiske sammenhæng, som kvindebevægelsen fik skabt, så skal den ikke de-

sto mindre læses som en forudsætning for den socialistisk-feministiske diskurs, fordi den udtrykker de herskende synspunkter inden for den tradition, som de feministiske socialister var en del af, og som de måtte tage et opgør med, når de formulerede kritiske perspektiver og skrev deres egne historier.

I.

»Klasse defineres af mennesker, idet de lever deres egen historie, og når alt kommer til alt er dette den eneste definition. Således tilbageviste Thompson de sociologer og historikere, som objektiverede en forestilling, der var historisk specifik. For at forklare, oprindelsen til en bestemt forestilling om klasse, måtte man analysere »de produbtionsforhold, som mennesker fødes ind i eller som de ufrivilligt indtræder i«.[12] Men betydningen deraf kunne imidlertid kun begribes ved at studere kulturelle og sociale proceeser »over en lang, historisk periode«.[13] Herfra fik Thompson ideen til at skrive klassens historie som en livshistorie (i modsætning til at skulle identificere de gentagne tilsynekomster af en ubevægelig »ting«), og han lod således sin beretning ligne en slags »biografi over den engelske arbejderklasse fra dens opvækst til dens tidlige manddom«.[14] Skønt bogen langtfra er så sammenhængende som de fleste livshistorier, er analogien ikke desto mindre afslørende. Den implicerer nemlig, at Thompson tænker den kollektive bevægelse som en homogen størrelse på linie med et subjekt, hvorfor han også kan tage de samme begreber ibrug, som individuelle subjekter. En sådan entals-begrebsliggørelse har imidlertid vanskeligt ved at indoptage afvigelse og forskellighed. Så på trods af, at det engelske ord »man« kan betegne et neutralt eller universelt, menneskeligt subjekt, bliver der kun med besvær plads til at formulere spørgsmål om kvinden, netop fordi hendes forskellighed indebærer opsplitning og udfordrer homogeniteten.

I »the Making« kommer de almene begrebers mandlige kønskarakter bogstaveligt til udtryk i de personer, der optræder som politiske aktører, og som beskrives i påfaldende detaljerede (og umiddelbart visualiserbare) billeder. Bogen vrimler med scener, hvor mænd er travlt optaget af at arbejde, holde møder, skrive, tale, marchere, smadre maskiner og gå i fængsel, mens de tappert udfordrer politi, dommere og premierministre. Dette er først og fremmest en fortælling om mænd, og klassen bliver derfor – i sin oprindelse og sit udtryk – konstrueret som en maskulin identitet, også selv om ikke alle aktørerne er af hankøn. For selvfølgelig fin-

des der kvinder i »the Making«. De omtales med navns nævnelse, de tildeles et særligt virkefelt, og de er ikke alle af samme type. De spænder vidt, fra Mary Wollstonecraft og Anna Wheeler, der var fortalere for kvinders rettigheder, over Richard Carlile's radikale, kvindelige tilhængere til religiøse, visionære typer som Joanna Southcott. Men organiseringen af fortællingen og de hovedkoder, der strukturerer beretningen, er kønsbestemte på en sådan måde, at de snarere bekræfter end udfordrer fremstillingen af klassen som en maskulin størrelse. Uanset deres tilstedeværelse har kvinderne en marginal placering i bogen, og de bidrager til at understrege og tydeliggøre, at klasse altovervejende associeres med de mandlige arbejderes politik. Et nærmere kig på Thompson's kvinder kan anskueliggøre, hvordan begrebet om og den politiske betydning af klasse etableres i teksten.

Bogen indledes med en dramatisk episode: i 1794 fik den radikale skomager, Thomas Hardy, sit hjem ransaget af kongens betjente. Familien overværede, hvordan klæder og papirer blev smidt hulter til bulter fru Hardy »var gravid og blev liggende i sin seng« . Betjentene arresterede hr Hardy for højforræderi, og han endte senere i Newgatefængslet. Mens han var indsat der, »døde fru Hardy i barselsseng på grund af det chock, hun havde fået over at se sit hjem overfaldet af en »Church and King« mob«[15] Beskrivelsen er umiddelbar og livagtig, og den foregriber den historie, der skal forælles på de efterfølgende sider: mægtige kræfter trænger ind på de uafhængige håndværkeres personlige domæne, selve deres liv. Hardy, den faglærte arbejder, sætter sig til modværge for at forsvare sine rettigheder som uafhængig og fribåren englænder. Hans kone og ufødte barn er de uskyldige ofre for den statslige undertrykkelse. Også i det følgende forårsager kapitalismen lignende ødelæggelser, når den umenneskeligt hærger familierne og smadrer den vante arbejdsdeling mellem kønnene. Mænd, rodfæstet i deres historiske traditioner, forsvarer og håndhæver deres rettigheder, mens ødelæggelsen af kvindernes traditionelle hjemlige erfaringsverden viser den kapitalistiske brutalitet i dens fulde omfang.

At kvinder associeres med hjemmet, viser sig endog, når talen falder på de kvindelige arbejdere, altså selv når kvindernes erfaringsverden primært henføres til produktionsforholdene. Som eksempel kan nævnes Thompson's behandling af de kvindelige tekstilarbejdere, hvor han diskuterer deres situation med medfølelse og præsenterer dem som produkter af det nye, industrielle system. »Den mor, der også var lønarbejder, følte sig ofte udsat for det værste fra begge verdener, både fra den hjemli-

ge og den industrielle.«[16] Deres nye status som lønarbejdere ledte kvinderne til politisk handling - til fagforeninger og de Kvindelige Reformselskaber. Men, hævder Thompson, deres sammenslutninger var tilbøjelige til at koncentrere sig om øjeblikkelig utilfredshed, og de var således mindre politiske end de håndværkerorganisationer, der udfordrede hele det moralske og politiske system. (Skønt dette synes at gælde for alle industrifagforeninger i 1820'erne og 1830'erne, så fremhæver Thompson forholdet i sin omtale af kvindernes organiseringer). Derudover, hævder han, havde de Kvindelige Reformselskaber ikke en uafhængig politisk status. »På paradoksal vis«, siger Thompson, var radikalismen blandt disse lønarbejdende hvinder et udtryk for deres længsel efter en førindustrial husholdsøkonmi. Kvinderne begræd »tabet af status og personlige uafhængighed«, som havde karakteriseret »en livsform med basis i hjemmet«.[17] Istedet for at respektere dette som en fuldgyldig politisk holdning (som komplementær til, faktisk et aspekt af håndværkernes længsel efter at vende tilbage til sin uafhængige stilling), så fremstiller Thompson kvindernes holdning som »paradoksal«. Samtidig ser han heri en forbindelse til kvinders underordnede status i den fremvoksende radikale bevægelse. »Deres rolle indskrænkede sig til at give mændene morask opbakning, til at fremstille frihedsbannere og -kasketter, som blev præsenteret ceremonielt ved reformdemonstrationerne, til at skrive resolutioner og petitioner og til at fylde op ved møderne.«[18] Disse kvinder foregriber »Carlile's womenfolk«, der længere fremme i bogen beskrives som dem, »der gennemgik retssager og fængsling på grund af loyalitet snarere end på grund af overbevisning«.[19] Da kvindernes ønske om uafhængighed har rod i det liv, de førhen levede i hjemmet, og ikke i deres arbejdsliv, så blev deres krav og politiske aktiviteter tillagt mindre vægt i »skabelsen« af klassen. Den hjemlige sfære kommer på dobbelt vis til at fungere som en hæmsko: Dels hersker der i hjemmet en tilsyneladende naturlig kønsbestemt arbejdsdeling, sammenlignet med arbejdspladsen, hvor produktionsforholdene er konstrueret socialt dels kan politik ikke tage afsæt i hjemmet, fordi dette ikke giver folk erfaring med udbytning. Altså får de ikke den erfaring, der muliggør det kollektive interessefællesskab og dermed klassebevidsthed. Tilknytningen til hjemmet begrænser tilsyneladende kvinders politiske bevidsthed, uanset om de arbejder eller ej, mens noget tilsvarende ikke sker for mænd (eller ikke betragtes som et problem for mænd). På grund af deres huslige og reproduktive funktioner kan kvinder – pr definition – kun blive halvhjertede eller ufuldkomne politiske aktører.

Alt dette forklarer muligvis implicit et problem, som Thompson ikke diskuterer åbent i »the Making«: den manglende fuldstændige eller særskilte fokusering på de konsevenser, som den industrielle kapitalisme fik for de arbejdende kvinder. Med undtagelse af tekstilarbejderne ofres arbejderkvinder kun ganske ringe omærksomhed i bogen. Kvinder omtales uden nærmere kommentarer som billig arbejdskraft, brugt til at erstatte mænd i marker, på værksteder og fabrikker. Der sættes fokus på kapitalismens betydning for de mandlige arbejdere men ikke på årsagerne til, at kvinderne havde lavere status og var mindre værdsatte på arbejdsmarkedet. Også de kvindelige håndværkere negligeres, skønt de – som deres mandlige modstykker – havde en lang tradition for selvstændig økonomisk virksomhed, der blev ødelagt af den nye kapitalistiske praksis.

Kvinder optræder ikke i Thompson's hyppige opregninger af håndværksfag (skomagere, snedkere, skræddere o.l.), skønt de kilder, som han anvender, peger på, at modehandlere, syersker, kniplersker, skræddersker og andre udgjorde en betydningsfuld, faglært arbejdskraft.[20] (Jvf. bl.a. Ivy Pinchbech: *Women Workers and the Industrial Revolution*) Faggrupperne omtales iøvrigt også i nyere studier, hvor det samme materiale fra det sene 18. og det tidlige 19. århundrede behandles. »The Making« omtaler kvindelige godgørenhedsselskaber og lader et langt citat beskrive en procession i 1805, hvor medlemmer fra et sådant selskab deltog. Thompson hævder, at disse selskaber hovedsageligt bestod af håndværkere, men vi får aldrig at vide, hvilke fag kvinderne tilhørte. Faktisk formår han på een og samme tid at understrege den betydning, sådanne selskaber havde for de mandlige håndværkeres politiske traditioner, og at frakende dem indflydelse på kvindernes. »I de sidste år af det 18. århundrede kan kvindelige godgørenhedsselskaber og metodistskoler for kvinder have givet dem erfaringer og selvtillid ... Men det var i tekstilområderne, at den ændrede økonomiske stilling tidligt og talrigt førte kvinderne ind i den politiske og sociale agitation«.[21] Måske kan fraværet af håndværkere i protestbevægelserne forklare, at Thompson forbigår dem i sine diskussioner af arbejdet men det må føre til, at der sættes et stort spørgsmålstegn ved klassen som værende indlejret i produktionsforholdene. Håndværkerkvindernes fravær fra politik – hvis de altså var fraværende – rokker nemlig ved de teoretiske præmisser, der ligger til grund for bogen. Som minimum har vi behov for en analyse af de forskelligartede produktionsforhold, som henholdsvis mænd og kvinder blev konfronteret med, for derigennem at kunne forklare, hvorfor klassen var indbygget i ét sæt af

produktionsforhold, men ikke i et andet. At en sådan analyse ikke kommer på tale, kan kun forklares med, at kvinder associeres med hjemmet, der af en eller anden grund forhindrer dem i blive inddraget fuldt ud i netop de økonomiske relationer, der kan bevirke, at arbejderinteresser artikuleres som klassebevidsthed.

Der findes endnu en forklaring på, at de kvindelige arbejdere er usynlige: De kvindelige arbejdere tog faktisk del i politik, men Thompson føler ikke, at der var grund til at gøre opmærksom på denne kendsgerning. Dette ville i så fald være en konsekvens af, at han opfatter klassebegrebet som en universel, altomfattende kategori, og af at han principielt bekender sig til en politik, der kræver lighed mellem mænd og kvinder. I et essay fra 1960, kaldet »Outside the Whale« og offentliggjort i samlingen *Out of Apathy* (New Left Books), langede Thompson ud efter de strømninger, der havde ført til sjælefred og resignation i 1950'erne. »Sædvane, lovgivning, monarkiet, kirken, staten, familien – alle kom de strømmende tilbage. Alle var de symboler på det højeste gode – stabilitet«.[22] Særligt betydningsfuld var tilbøjeligheden til at karakterisere den menneskelige adfærd i en terminologi, hvor funktioner og roller var tillagt en uundgåelig (fordi den var naturlig) kønsforskel: »Sociologer, psykologer og ægtemænd opdagede, at kvinder er »anderledes«, og under dække af at tale om »lighed i forskel« afviste man kvindernes krav om et fuldgyldigt, menneskeligt ligeværd med mænd«.[23] Thompson' (rigtige) afvisning af funktionalismen var ledsaget af en afvisning af overhovedet at tillægge kønsforskellen nogen betydning. Og dog havde det været muligt, at anerkende, at sociale processer frembragte kønsspecifikke subjekter, uden at kategorierne af den grund behøvede at blive betragtet som naturlige, eller den betydning, de blev tillagt, som given eller uundgåelig. Han synes imidlertid at have indtaget en position, hvor selve det at skille et enkelt køn ud indebar en diskriminerende forudantagelse om naturlige forskelle mellem kvinder og mænd.

En særskilt undersøgelse af håndværkerkvinderne ville have ført til en anderledes (og derfor ulige) målestok for deres politiske adfærd. Thompson svor imidlertid ideologisk til lighedstanken, hvilket forhindrede at de kønsbestemte forskelle kunne gøres til genstand for sådanne særskilte diskussioner. Samtidig blev hans erklærede egalitarisme undergravet i hans egen tekst, fordi han dér måtte referere til forskelle mellem de to køn for at kunne formidle sin hovedtese om klassens opståen.

Thompson præsenter forskellige varianter af kvinders politiske adfærd i sin bog, hvor disse bliver fremstillet og vurderet i overensstemmelse

med et kønsspecifikt skema – et skema, hvor maskuline og feminine symboler anvendes til at identificere positive og negative poler i arbejderklassens politik. Uanset at kvinderne optræder som nogle ret flygtige størrelser på bogens sider, så er det feminine til gengæld en central figur, når arbejderklassens politik skal beskrives. I hans beretning om arbejderklassens politiske valg bliver det tydeligt, hvordan det (universelle) klassebegreb er maskulint konstrueret, ligesom det bliver nemmere at gennemskue den forvirring, der hersker omkring kvindernes placering i historien.

Politik, betragtet som et udtryk for klassebevidstheden, er, ifølge Thompson, et kulturelt og historisk produkt. Det er derfor også politikken, der umuliggør en statisk definition af klassen. Brydningen mellem de objektive produktionsforhold og de forhåndenværende, politiske udtryksforner forlener klassebevidstheden med en særlig karakter, hver gang den vokser frem. »Klassebevidsthed opstår på samme måde til forskellige tider og på forskellige steder, dog aldrig *helt* på samme måde«.[24] I Thompson's beretning spores arbejderklassens politik i 1800-tallet tilbage til strømninger i den engelske rationalisme og radikalisme i 1700-tallet, og forbindelsen er direkte. Den fribårne englænders rettigheder påvirker de krav, som formuleres af 1800-tallets arbejdere. Af den ene eller anden grund passer denne århundredegamle tradition til »interesserne« hos arbejdere, der blev opslugt af de fremvoksende kapitalistiske produktionsforhold. Beretningen signalerer immanens, uanset at Thompson påkalder sig historicitet. Han fremstiller den rationalistiske, sekulære politik som den eneste mulige form for klassebevidsthed, og gør derved dens opkomst naturlig og uundgåelig, fremfor at lade den være et resultat af kamp og diskussion. Denne effekt skyldes ikke kun, at han foretrækker særlige bevægelser. Den er også et resultat af, at han indsætter en negativ modpol, hvor den religiøse anvendelse af et kønsspecifikt billedsprog præsenteres som politikkens antitese – som en ufornuftens stemme inden for arbejderklassens diskurs.

Den ortodokse metodisme repræsenterede den undertrykte del af denne stemme. Dens sammenkobling af synd og seksualitet konstituerede »perverteret erotik«, hvor Satan identificeredes med fallos og Kristus med den kvindelige kærlighed. Den uortodokse variant, som den fattige arbejderkvinde, Joanna Southcott, stod i spidsen for, karakteriseres som afsindig og hysterisk. I modsætning til metodismen var den næsten udelukkende »en kult for de fattige«. Southcott's forkyndelse var præget af apokalytisk inderlighed og fremmanede en overdådig og glødende seksu-

el billedverden, hvor »ethvert skin af fornuft« til tider »forsvinder«, ifølge Thompson.[25] At Southcott havde tilhængere længe efter sin død står uantastet, og i virkeligheden udgjorde de mindst tiltalende aspekter ved Robert Owen's utopiske messianisme en direte kopiering af hende: »Filantropisten Hr. Owen slyngede Joanna Southcott's kappe om sine skuldre«.[26] Owen's vision om tusindårsriget var således stærkt præget af, at man der havde fremmanet et samfund, karakteriseret ved ægteskabelig lykke, seksuel frihed, økonomisk gensidighed og balance imellem modstridende kræfter – intellekt og fysisk styrke, landbrug og industri, mænd og kvinder. Visionens uigennemførlighed (omvendelse var den eneste strategi til at gennemføre social forandring) fik Thompson til – med henvisninger til Marx og Engels – at problematisere dens faktiske politiske styrke.

Istedet vælger Thompson at holde Owen's utopiske fordringer adskilt fra den *politiske* radikalisme, som de owenistiske håndværkere udtrykte i deres kooperativer, fagforeninger og arbejdsbørser. På tilsvarende vis skelner han mellem Southcottianismens religiøse indhold og de edsaflæggelsesritualer, der gav genlyd langt ind i luddismen. Der er altså tale om, at forskellige former for *praksis* blev overført til arbejderklassens politik, f.eks. metodistkirkens medlemssolidaritet, uafhængige sekters lægmandsforkyndelse og owenismens kooperation. Derimod gjaldt noget tilsvarende, ifølge Thompson, ikke for indholdet i den religiøse lære. »Southcottianismen blev næppe en form for revolutionær chiliasme den inspirerede ikke mennesker til effektiv social handlen«. Den var snarere en psykisk konsekvens af modrevolutionen, en »desperationens chiliasme«.[27]

Eric Hobsbawm har imidlertid argumenteret for præcist det modsatte synspunkt, idet han hævder, at apokalytiske bevægelser faldt sammen med en forøget, revolutionær aktivitet, og at de religiøse og revolutionære bevægelser endog ofte påvirkede hinanden. Barbara Taylor har fornylig meget elegant demonstreret, hvordan det seksualiserede sprogbrug i disse visionære sekter kunne bruges til at udtrykke en meget radikal kritik, ligesom det kunne inspirere både kvinder og mænd til aktiv social handlen. Den maskuline billedverden omkring Satan hunne omtolkes til et angreb på kapitalismen, der i tidens middelklasse-retorik blev fremstillet som aggressiv, foretagsom og mandlig. Det kvindelige alternativ var billedet på en ikke-fremmedgjort, kærlig og samarbejdende social orden. I en anden undersøgelse påviser Deborah Valenze, hvordan der eksisterer en sammenhæng mellem husholdsøkonomiens evne til at mod-

stå den nye industrielle orden og de traditioner, der karakteriserede »husmandsreligionen« (anført af kvindelige såvel som mandlige prædikanter, hvis lære formidlede et lignende positivt billede af kvindelige egenskaber). Det seksualiserede billedsprog betonede de følelsesmæssige og åndelige relationer inden for hushold og samfund, og det udgjorde derved en direkte udfordring til den materialisme og de individualistiske værdier og handlemåder, som karaktiserede den nye politiske økonomi. Taylor påstår desuden, at den positive vurdering af det kvindelige banede vejen for kvindernes indlemmelse i de owenistiske bevægelser. Både i teori og praksis blev der trukket klare forbindelser mellem idealiseringen af det kvindelige, kravene om kvinders rettigheder og planerne for en ny socialistisk orden.[28]

Skillelinierne mellem politisk og religiøs kritik, mellem politikkens sprog og seksualitetens sprog, synes ikke at have været så skarpe, som Thompson foretrækker at se dem. Hans insisteren på at drage disse skel resulterer i, at en særlig retning i det tidlige 19. århundredes politik bliver skilt ud som det eneste eksempel på arbejderklassepolitik. Dette skyldes ikke kun Thompson's svaghed for den rationalistiske politik, men også at hans teori implicit associerer producenter med effektiv, politisk handling. På trods af at han, som det er fremgået, anerkender , at alle producenter ikke var af hankøn, så gælder dette ikke desto mindre for flertallet af de personer, der optræder i hans verdensorden . Endnu vigtigere er det imidlertid, at produktion fremstilles som en maskulin (om ikke udelukkende mandlig) aktivitet. I denne sammenhæng knytter der sig en slags symbolisme til visse karakterer i fortællingen. Således fremstår Tom Paine som det renlivede politiske udtryk – han er den demokratiske revolutions borger. Med sin »Rigths of Man« havde Paine meget passende leveret en tekst, der kunne danne grundlag for arbejderklassens politiske bevægelse. Joanna Southcott repræsenterer den modsatte figur. Forledt, men karismatisk, kunne hun med sine forkyndelser fremmane religionens og seksualitetens tillokkelser. Som udtryksform valgte hun den fantastiske profeti, og i hendes yndighed aner man det sterile i hendes revolutioære appel. Indskrevet i fortællingen på denne måde kommer Paine og Southcott til at repæsentere de positive og negative potentialer i arbejderklassens politi. Det forhold, at de er af forskelligt køn, understreger simpelthen styrken af den modsætning, der eksisterer mellem deres henholdsvist maskulint og feminint prægede appel, ligesom også styrken af Thompson's eftertrykkelige tilslutning til den rationalistiske politik træder klart frem.

Nu er det selvfølgelig ikke sådan, at alle kvinder i »the Making« præsenteres som afsindige spåkvinder eller hjemmegående husmødre. Bogen omtaler også kvinder som Mary Wollstonecraft, hvis skrifter forbindes med den radikale individualismes politiske traditioner. Hertil kommer andre, mindre kendte kvinder, der – som hun – var passende partnere for radikale mænd. Susannah Wright, der var kniplerske i Nottingham, bliver beskrevet som »meget anderledes« end hovedparten af de kvindelige frivillige bag Richard Carlile. Da hun blev retsforfulgt for at sælge Carlile's skrifter, forsvarede hun sig selv i retten, afbrød sit forsvar for at amme sit spædbarn, modtog tordnende bifald fra tilskuerne i den anledning, og overlevede det fængselsophold, som hun blev idømt for forbrydelsen. Mens pressen angreb hende som et symbol på radikalismens skamløse vulgaritet, beskrev Carlile hende som en kvinde »med et meget sart helbred, ren ånd og ingen materie.«[29] (Spørgsmålet om, hvordan den konservative presse fremstiller politiske trusler som seksuelle trusler, og om hvordan de radikale tvinges til at forsvare deres omdømme på dette punkt, kunne give en interessant vinkel, når man undersøger arbejderbevægelsens portrættering af kvinder, samt de kønsspecifikke relationer inden for bevægelsen. Thompson finder tydeligvis emnet interessant, for han omtaler det forskellige steder, uden dog at forfølge det analytisk).[30]

En anden heltinde hedder Susan Thistlewood, gift med Arthur Thistlewood, der blev dømt for Cato Street-sammensværgelsen. Hun var, fortæller Thompson os, »ikke en nullitet«, men »en engageret, beåndet jacobiner, med en kølig og intellektuel væremåde og med viljen til aktivt at tage del i forsvaret (af sin mand)«.[31] På samme måde som i sin beskrivelse af Susannah Wright får Thompson her Susan Thislewood skilt ud fra flertallet af kvinderne. Hun var »ikke en nullitet«, hvoraf følger at det var de fleste andre kvinder. Hvadenten det er Thompson selv, der betragter dem som nulliteter, eller om han blot antager, at læserne tænker således, så tjener eksemplerne dog samme formål. De illustrerer, at særlige kvinder kan magte den politiske adfærdsform, som for det meste praktiseres af mænd. Thompson's heltinder tjener til at bekræfte Paine/Southcott-modstillingen, idet omtalen af dem understreger, at det *kan* lykkes for kvinder at fatte og handle efter den politik, som repræsenterede den engelske arbejderklasses bevidsthed i 1820'erne og 1830'erne. Når de afholder sig fra de følelsesladede udtryk og istedet handler rationelt, så kan sådanne specielle kvinder faktisk udvikle klassebevidsthed.

II.

I sin nedskrivning af den engelske arbejderbevægelses historie valgte Thompson den selvsamme arbejderbevægelse som sit forum. Bogens sprog og symbolbrug formidlede sit betydningsindhold i ord og begreber, der var genkendelige for medlemsskaren i denne bevægelse. Arbejdet, forstået som en produktiv aktivitet, var afgørende for udviklingen af en klassebevidsthed, der havde et rationalistisk indhold. Husholdning foregik uden for produktionen, og belastede eller ødelagde klassebevidstheden, ofte i alliance med religiøse bevægelser, der havde en »følelsesladet« stil. Modsætningerne blev tydeligt kodede som mandlige og kvindelige. Med andre ord: klasse var en kønsspecifik konstruktion.

Modstillingen af rationel/følelsesladet er et gennemgående træk i Thompson's politiske sprogbrug. Således da han i et interview i 1976 sammenlignede det Nye Venstres »følelsesladede aktivitet« med en tidligere »mere rationel og direkte politisk aktivitet«:

> »Dette Nye Venstre rummer elementer, som en historiker straks ville identificere som det oprørske borgerskab i færd med sit eget oprørske projekt – det handler om de følelsesladede, irrationelle og selvtilfredse manerer, som ikke hører hjemme i en seriøs og rodfæstet, rationel revolutionær bevægelse.«[32]

Det drejer sig her om en modstilling af klasse og politik, men denne giver ikke desto mindre genklang af de kønsspecifikke betydninger, som vi har set etableret i »the Making«. Samtidig føjes endnu en dimension på – arbejder contra borgerskab. Dette får sin virkelige betyding, når vi erindrer os, at feminismen i 1890'erne blev karakteriseret som en borgerlig bevægelse af de dominerende røster inden for arbejder- og socialistbevægelserne. Kravet om, at kvinders interesser burde sættes på en definerbar politisk og social dagsorden, blev ofte afvist med den begrundelse, at det var individualistisk, selvtilstrækkeligt og borgerligt. Et sådant krav ledte bort fra egalitarismen og den samlede arbejderklasses sande behov. I det omfang, feminismen dukkede op inden for det »nye Nye Venstres« rammer, kunne den gradvist (men ikke umiddelbart) erkendes som værende i modsætning til den (mandlige) politiske tradition, som Thompson identificerede sig med.

Alt dette kunne påvises med enkle midler, hvis Thompson havde indtaget en entydig rationalistisk position. Men i virkeligheden er der tale om, at han i mange af sine skrifter særligt inddrager decideret ikke-ratio-

nalistiske, romantiske temaer. Når det kommer til stykket er den romantiske socialist, William Morris, trods alt en af Thompson's helte, og Thompson skrev en biografi om Morris i 1955. En anden helt er William Blake, hvis »muggletonianism«* har fået Thompson's erklærede sympati, og hvis ord både indleder og afslutter »the Making«. I den bog skaber Blake et helt afgørende forbindelsesled mellem »romantikerne og de radikale faglærte«, da de fælles går til modstand (i årene 1790-1830) mod »bebudelsen af det begærlige menneske«: »Efter William Blake følte intet sind sig hjemme i begge kulturer, lige så lidt som nogen besad den intellektuelle styrke til at fortolke de to traditioner for hinanden«.[33]

Blake inkarnerede den mulige forening af poesi og politik, den romantiske længsel og den rationelle modstand i én enkelt bevægelse. På lignende måde anviste Morris, hvordan man kunne udforske grænserne for den (romantiske) utopiske tænkning i den hensigt at skelne de rent følelsesladede utopier fra de utopier, der kan sameksistere med den rationelle politik. Ifølge Thompson er visse utopier forenelige med og endog nødvendige for den praktiske politik, nemlig de utopier, der både giver plads til en kritisk vurdering af nutiden, formuleret som et stærkt moralsk engagement, og som frigør den visionære længsel efter en bestemt fremtid. Således var hans indledende interesse for Morris betinget af, at denne formåede at formulere det, som Thompson i 1955 betitlede et »videnskabeligt utopia«. For Thompson indebar dette en analyse af drivkræfterne bag forandring, en »beherskelse af den historiske proces« og forståelse for kommunismens økonomiske og sociale grundlag«.[34] Det umiddelbart fascinerende ved Morris skyldtes, set med Thompson's øjne, at han appelerede »til den moralske samvittighed som en vital kraft i den sociale forandring«.[35]

I sit efterskrift fra 1976 til Morris-biografien videreudviklede Thompson sine tidligere bestræbelser på at indskrive Morris i en ortodoks marxistisk tradition. Han opretholdt dog den skelen vi her beskæftiger os med. Han nedtonede sit oprindelige krav om videnskabelighed og fremhævede istedet betydningen af kreativitet og fantasifuldhed, samtidig med, at han stod fast på sine oprindelige kriterier for en utopi : »At forsvare den utopiske tænkning betyder ..ikke, at *alle* utopiske projekter er lige gode ... Der findes disciplinerede og udisciplinerede måder »at drømme« på, men det er fantasiens disciplin, ikke videnskabens«. Den centrale pointe var fortsat, at Morris havde præsenteret en analyse af,

* En blandt mange religiøse sekter, som eksisterede sidst i det 18. århundrede. Omtales i »the Making«, s.55. (Penguinudg. 1975).

hvilken retning den historiske forandring antog, at han havde besjælet denne analyse med moralsk overbevisning samt tilkendegivet, hvordan han helst ville nå frem. Endelig var disse tilkendegivelser »holdt inden for en stram, kontrollerende, historisk og politisk diskussion«.[36]

Henry Abelove har fremlagt en indsigtsfuld tolkning af Thompson, idet han læser ham direkte i sammenhæng med kritikken af Stalin efter 1956, hvor man søgte mod en mere åben og demokratisk socialisme. Abelove gør opmærksom på, at Thompson med sin pointering af kreativitet og fleksibilitet udfordrede den rigide, »videnskabelige« materialisme inden for det engelske kommunistparti. Da Thompson opdagede fantasifuldheden i de tidlige (engelske) socialistbevægelser fik han samtidig et historisk grundlag for at fremhæve sådanne værdier i den aktuelle situation. Poesi repræsenterede den dybt inspirerede handling, påvirket af følelser, som kunsten var bedst egnet til at formidle. Digteren havde en afgørende betydning for den revolutionære politik, fordi han hunne formulere de længsler, der sammen med konkrete, politiske programmer kunne inspirere mennesker til handling.[37] Det er vigtigt at lægge mærke til, at den kontrast, der her etableres, stiller det fantasifulde over for det videnskabelige, det i poetiske over for en overdrevent målrettet praktikalisme. Her findes der ingen antydning af, at poesi skulle være »åndelig« i modsætning til materialisme. Derimod er der snarere tale om, at poesien er integreret som en komponent i politik og materiel eksistens.

Samtidig havde Thompson's kritik af den demokratiske centralisme behov for at kunne dokumentere, at det arbejdende folk besad en medfødt rationalitet. »The Making« var en demonstration af, at arbejderne kunne forventes at ville udvikle en politik, der var i overensstemmelse med deres interesser. Havde ludditerne måske ikke bevaret en barsk og opfindson form for humor, samtidig med at de omhyggeligt rettede deres hævn mod de behørige mål: repræsentanterne for individualisme og utilitarisme. Thompson's genistreg i behandlingen af ludditerne bestod i, at han kunne udpege de strategiske overvejelser, den kollektive og gensidige motivation og den fælles ledelse (deltagerdemokrati) i den selvsamme opførsel, som samtidige embedsmænd karakteriserede som uciviliseret, hvis ikke anarkistisk. Behovet for at udelukke »det følelsesladede« fik her sin betydning som en form for korrigering af kildematerialet (hovedparten bestod af retsprotokoller), som samtidig tillod ham at fastholde, at en sekulær rationel politik ikke behøvede være pålagt arbejderne ovenfra. Tværtimod kunne disse udvise stor kreativitet, når de blot var overladt til deres egen opfindsomhed. Thompson så tydeligt en vidunderlig

form for poesi i den rationelle politiske bevægelse, som udviklede sig »nedefra«.

Ifølge Thompson var det poesiens rolle at krydre politik med fantasi, ikke at underminere den med en udisciplineret åndelighed. Abelove minder os om, at Thompson's eget personlige formål er på spil i denne omhyggelige definition. Thompson ønskede tilsyneladende at være digter, og titlen på hans bog, »the Making«, spiller på det gamle, engelske ord for digter: »en skaber« (a maker. o.a.). »At skabe betyder at skrive digte, ligesåvel som at bygge og at opnå«. Med Abelove's formulering, så betegner »the Making« både det, som Thompson har gjort, og det, som den engelske arbejdende befolkning har opnået gennem sin kamp«.[38]

Thompson's arbejde undersøger til stadighed poetens politiske rolle. I »Outside the Whale« fordømmer han W. H. Audens frafald fra den politiske kamp og understreger, af ingen har nødig at følge den vej, mindst af alle en kunstner.[39] Thompson forestiller sig, at der eksisterer et midterfelt mellem det, Abelove betegner desillusionering over perfektionistiske illusioner, og den fuldstændige opgivelse. I dette felt findes den krævende, men kreative og kontinuerlige stræben, ligesom det er dér, man finder flest løfter om en politisk/poetisk artikulation.[40] De andre alternativer er ufrugtbare. Politikken bliver livløs og mekanisk uden poesi, og uden politikken er den poetiske stræben dødfødt – den reduceres til selvhævdende føleri. Når alt kommer til alt, så var nøglen til Morris, at hans utopiske tænkning »holdt sig inden for en stram, kontrollerende, historisk og politisk diskussion«. Det var med andre ord erobringen af den romantiske utopi til gavn for den socialistiske rationalisme, som gjorde Morris attraktiv i Thompson's øjne.

I Thompson's gengivelse af denne sammenhæng var den kreative impuls disciplineret og orienteret mod rationelle endemål. Inderlighed i sig selv blev udelukket, men den rationelle politik kunne blødes op og beriges af »længslens sprog«, som en iscenesættelse af den socialistiske fantasi. Faktisk ville den rationalistiske politik blive steril uden en sådan længselfuld stræben, og den ville være ude af stand til at inspirere mennesker til at kæmpe for en revolutionær forandring. Skønt Thompson tilsyneladende insisterede på en form for organisk konplementaritet (politik behøver poesi og poesi behøver politik), så er det ikke et ægteskab, han har i tankerne. Istedet inkorporeres poesien i politikken for derved at skabe en mere perfekt (maskulin) aktivitet. Sammensmeltningen opnås på et begrebsmæssigt plan ved, at den poetiske politik defineres som værende i modsætning til de destruktive potentialer i den (feminine) in-

derlighed. Poesien sikres den maskulin karakter, fordi den kønsbestemte modstilling lokaliserer det feminine i en udgrænset, negativ position. Denne særlige form for inkorporering af poesien i politikken fremstilles af Thompson som en stor politisk bedrift, udført af William Morris, William Blake og Thompson selv.

Thompson tænker politik meget mere bredt end tilfældet er for den »økonomistiske« opfattelse, som han formulerede sig imod. I hans fremstilling bliver fantasi, kunst, moralsk engagement og intelligens til naturlige elementer i den politiske kamp og af vital betydning for dens trivsel og succes. Integrationen af disse elementer opnås ved, at definitionen på politik nydefineres eller udvides, og ved at udstrække arbejdsbegrebet til også at omfatte den kunstneriske skaben (intelletuel produktivitet gøres dermed til et mandligt arbejde). Endelig også ved at forfine den kønsspecifikke måde, som politik og klasse fremstilles på. Disse termer bevarer deres maskuline prægning, og faktisk opnår Thompson at gøre kunsten acceptabel ved at inkludere den i det maskuline – i modsætning til en række uacceptable, udgrænsede kategorier. Det hjemlige, det åndelige, det følelsesladede, det religiøse, det udisciplinerede, det irrationelle – alle kodes de som feminine. En tilsvarende gennemslagskraft kunne muligvis have været opnået på andre måder, f.eks. ved at fremføre en kunstopfattelse, hvor kunst fortsat var feminint kodet og reelt komplimentær til den (maskuline) politik. Med sit valg anerkender Thompson de magtfulde betydninger, som allerede var knyttet til klasse og politik inden for den tradition, son han skrev for, og han problematiserer ikke disse betydninger.

Det er ikke mit ærinde her at anklage Thompson's politiske vision til ære for en eller anden større, kvindelig udtryksfuldhed. Derimod er det min hensigt at afdække, hvordan han implicit refererer til kønsspecifikke forestillinger for at formidle indholdet af sin vision. Det er netop ved at fokusere på disse forestillinger, at vi kan erkende kønnets diskrete, men centrale tilstedeværelse i arbejderpolitikkens begrebsverden. En sådan analyse bør ikke føre til, at Thompson fordømnes, for der er fortsat vitalitet og relevans at hente i hans politikforståelse. Istedet kan vi bruge den form for analyse, som jeg her har antydet, til at opnå forståelse for det kolossale problem, som de socialistiske feminister blev konfronteret med. Når de forsøgte at arbejde inden for de grænser, der blev sat af kanoniserede tekster som f.eks. Thompson's , måtte de stå ansigt til ansigt med en tradition, der fastholdt den universelle klassedefinition, uanset at denne definition havde et kønsspecifikt indhold. Traditionen bekendte

sig til en bogstavelig egalitarisme, der på enhver måde afviste at anerkende den stadige kompleksitet i kønsforskellene, begrundet med at en sådan anerkendelse var reaktionær. Altså en tradition som lovede lighed, men som ikke anerkendte sin egen brug af forskel.

III.

Styrken i denne tradition har været svær at udfordre, fordi den hviler på en forestilling om »arbejderklassen« som en social »realitet«. Historikere som Thompson har præsenteret deres arbejde, som om de dokumenterede denne realitet, snarere end at bidrage til dens konstruktion, og de har på denne måde udelukket problematiseringer af den rolle, som politikken og historieskrivningen har spillet i konstruktionen af begreber som f.eks. klasse. De anstrengelser, som de socialistiske, kvindelige historikere gjorde sig, har imidlertid demonstreret, at vi er tvunget til – omsider – at formulere nogle spørgsmål, som både griber fat i de fundamentale kategoriers betydning og i historiens egen politik. Sådan en undersøgelse respekterer vores behov, dels for at vælge side i en fortsat klassekamp, dels for – endnu mere radikalt – at forstå historieskrivningens indflydelse på dannelsen af individuelle og kollektive identiteter.

Feministernes tidligste indsats inden for den Thompson'ske tradition standsede af mangel på en radikal begebsfornyelse af historiens egen terminologi. Som et resultat deraf formåede de ikke at frembringe det teoretiske arbejde, der kunne forklare og korrigere kvindernes perifere placering i historien om den engelske arbejderklasses dannelse. De første forsøg prøvede at skrive kvinderne ind i arbejderklassens historie ved at indsamle vidnesbyrd om deres deltagelse i økonomiske og politiske aktiviteter. Disse studier accepterede klasse som en uproblematisk sociologisk størrelse og antog, at kvinderne hidtil simpelthen var blevet overset eller forsømt af de tidligere arbejderhistorikere. De funderede altså ikke nærmere over, hvordan en sådan forsømmelse kunne forekomme. [41] De gik ligeledes ud fra, at en beretning, der løb parallelt med den eksisterende arbejderhistoie, beredvilligt ville blive inkorporeret i denne, selv de varianter, der diskuterede kvindespecifikke vilkår som børneopdragelse og huslige ansvarsområder. Dette blev imidlertid ikke tilfældet. Tværtimod holdes kvinder fortsat ude af arbejderhistorien, eller inddrages lidt ubehjælpsomt som en variant af den generelle (mandlige) erfaring, hvis de da ikke behandles fuldstændigt separat. Kvinder vedbliver at være et særskilt emne – deres historie har hverken opnået en kanoniseret status

som Thompson's eller skabt nye fortællinger om den samlede arbejderklasses dannelse. De besværlige spørgsmål, som kvindehistorien har rejst: hvis kvinderne virkeligt arbejdede og engagerede sig politisk, hvordan så forklare deres usynlighed, den mangel på opmærksomhed, der bliver dem til del i teorier om klassedannelse og i de historiske kilder?

En del af svaret kan findes i den måde, hvorpå selve klassebegrebets betydninger blev skabt, mens en anden del hidrører fra nedskrivningen af klassens historie. Thompson antager, at der kun findes én historie om arbejderklassens dannelse, og det er netop pointen i analogien til den individuelle biografi. I hans beretning bliver de sejrende politiske traditioner fremstillet som de afgørende og nødvendige udtryk for klassebevidsthed, som de eneste, der var umagen værd at beskæftige sig med i detaljer. Denne type historie er i sidste ende teleologisk, fordi den forudsætter en vis uundgåelighed såvel som en eneste, ubrudt forbindelse mellem fortid og nutid. Barbara Taylor har udfordret dette enhedssyn på arbejderklassens politik ved at starte en diskussion om de stridende retninger inden for arbejder- og socialistbevægelserne. Hendes forskning lægger op til en mere kompleks fortælling, til en kamp om harmoni mellem uforenelige visioner om det nye samfund. Taylor argumenterer for, at feminismen var central for den utopiske socialisme, når det gælder dens mest fantasifulde og overskridende udforminger, og efter hendes opfattelse forsvandt de kvindelige stemmer fra bevægelserne i takt med, at den rationalistiske, »videnskabelige« socialisme fortrængte den utopiske tænkning. Taylor's dokumentation af, at der har eksisteret alternative forsøg på at bestemme arbejderklassens politik, sigtede mod at legitimere en aktuel feministisk kritik ved at redegøre for dens historiske fortilfælde.

> »De socialistiske feminister vender således deres blik mod oweniterne, ikke fordi de længes efter en fase, der forlængst er forbi, men for på den måde at opspore rødderne til et demokratisk-kommunistisk protekt, som i høj grad også er vores eget, og som vi stadig kæmper med for at kunne omdefinere målene for den moderne, marxistiske bevægelse. Når alt kommer til alt må en udpegning af gyldige utopiske svar jo afhænge af, hvem der stiller spørgsmålene.«[42]

Denne tilgang indebar en vidtrækkende kritik. Hvis vurderingerne af de politiske programmers indhold varierede, afhængigt af »hvem der stiller spørgsmålene«, så havde ikke blot Thompson's fortælling, men også hans teoretiske grundlag brug for en revision. Hvis klassebevidsthed var indbygget i bestemte produktionsforhold, hvordan så forklare de fundamentalt forskellige udtryk, den havde fået? Hvordan kunne mangfoldighed

og uenighed indplaceres i den ensstemmige beretning, som Thompson havde konstrueret?

Blandt de socialistiske feminister har der været fremsat adskillige typer af svar på disse spørgsmål. En retning har grebet til den psykoanalytiske teori, en anden til varianter af marxismen, og en tredie igen til en poststrukturalistisk diskursteori. De to førstnævnte retninger omskriver arbejderklassens historie som en konflikt, ikke kun mellem klasser men også mellem køn. De betragter klassebegrebet som en fastslået kendsgerning og føjer endnu et kompliceret forhold – køn – til historien om arbejderklassens dannelse. Den tredie retning, som forekommer mig at være mere frugtbar, underkaster kategorien klasse en nøjere granskning og genskriver dens historie, ikke fra et teleologisk, men fra et genealogisk perspektiv (kaldet således af Foucault, som et ekko af Nietzsche).[43]

Kvindehistorikere har grebet til den psyoanalytiske teori for at kunne undersøge mangfoldigheden inden for arbejderklassen med nogle kønsspecifikke kategorier. Desuden får de konflikten mellem mænd og kvinder placeret som et fundamentalt vilkår i menneskelig erfaring og moderne social organisation, ligeså fundamentalt som produktionsforhold og klassekonflikt. Psykoanalysens insisteren på, at det ubevidste er en betydningsfuld faktor i den menneskelige adfærd, gjorde endeligt også teorien i stand til at levere en magtfuld kritik af selve de forudsætninger, som rationalismen og den liberale egalitarisme hvilede på. Historikeren Sally Alexander har f.eks. brudt en central, teoretisk åbning ved at bringe Lacan'ske ideer ind i analysen af social adfærd[44]. For ofte er der imidlertid sket det, at grundtanken om den fundamentale modsætning mellem mænd og kvinder er blevet gengivet bogstaveligt, således at konflikten mellem *virkelige* mænd og kvinder er blevet fremstillet som uundgåelig. Freud's og Lacan's komplicerede diskussioner om de processer, der danner kønsidentitet og individets biseksualitet, er blevet reduceret til sociologiske diskussioner om objektive forskelle imellem kvinder og mænd, når det gælder erfaringer, interesser, holdninger, adfærd og politiske valg. »Mænd« og »kvinder« antages at være fastlagte identitetskategorier med historisk forskellige (men immanent konfliktyldte) behov. I virkeligheden finder man imidlertid ikke så markante forskelle, således som det også fremgår af Taylor's og Thompson's bøger. Kvinder engagerede sig heroisk i den rationalistiske politik først i det 19. århundrede, mens mænd ivrigt tog del i den højrøstede fru Southcott's vildfarelser. Hvis maskulin/feminin konstituerer en vedvarende kulturel modsætning, så er dette ikke ensbetydende med, at kvinder og mænd altid har

befundet sig på hver sin side. Hvordan skal man så kunne forklare, at der har eksisteret politiske bevægelser med forskellige programmer vedrørende forholdet kønnene imellem? Med forskellige formuleringer af klassens betydning og med forskellige udlægninger af kønsforskellen indkodet i deres sprog?

Et indirekte svar på disse spørgsmål sætter fokus på forholdet mellem køn og klasse ud fra et analytisk perspektiv, hvor der tænkes i »dobbeltsystemer«. I denne tilgang opfattes patriarkatet som et socialt system, der løber parallelet med og gennemskærer kapitalismen. Hver af disse to systemer har sin egen organisation, sine egne relationer, sine egne dynamikker, sin egen historie og sin egen distinkte ideologi. Som regel bliver patriarkatets oprindelse henført til familie- og slægtskabssystemer, hvortil også hører husholdets produktions- og reproduktionsforhold. De kapitalistiske relationer udvikler sig omkring produktionsmidlerne og involverer en økonomisk praksis som (i det mindste i teorien) er »kønsblind« eller upåvirket af køn.[45] Kapitalismens fremkomst involverede, ifølge denne analyse, at den patriarkalske »kønsideologi« overførtes til den økonomiske sfære, som var der tale om en import af ideer fra ét rige til et andet. »Dobbeltsystem«-analysen undgår nogle af de mere oplagte fælder i den psykoanalytiske tilgangsvinkel, fordi kvinders og mænds til tider ensartede adfærd kan forklares som et resultat af en mystificerende »kønsideologi«. Analysen springer imidlertid forbi spørgsmålene om, hvorfor ideologien vedbliver at være så magtfuld, hvordan den forholder sig til formuleringen af klasseinteresser, og om hvorfor forskellige politiske strategier (der vedrører relationerne mellem køn og klasse) kan opstå inden for en gruppe, der sociologisk set er ensartet. Der er tale om en mekanisk form for løsning, holdt inden for den materialistiske analyses logik, hvorved det bliver muligt at introducere »kønsideologi« som en uafhængig variabel i analyser af kapitalismen, samtidig med at det sociologiske imperativ bibeholdes: behovet for – i sidste instans – at forklare denne ideologi som et direkte resultat af den sociale/materielle organisering.

På trods af de indbyrdes forskelligheder har kvindelige arbejderhistorikere brugt både dobbeltsystem-teorien og den psykoanalytiske teori på samme sociologiserede måde, og de har således ikke befattet sig med den type spørgsmål vedrørende politik, som Barbara Taylor fremsatte i sit arbejde: Fra hvilke kilder stammer de forskellige politiske programmer, som arbejderne fomulerede? Hvordan kan man forklare forskellene i klasseinteressernes udtryk og definition? Hvordan kan vi teoretisk begri-

be eksistensen af forskellige traditioner – forskellige »bevidstheder« – blandt samme type arbejdere? I hvert tilfælde ikke ved simple korrelationer mellem social eksistens og politisk tænkning; ikke ved at klamre sig til forestillinger om, at bevidstheden er indlejret i den sociale erfaring; ikke ved at tænke klassen som en homogen bevægelse, funderet i en fælles og ensstemmig opfattelse af interesser. Med andre ord ikke ved at forblive inden for den analytiske ramme i Thompson's historie, men derimod ved at problematisere alle de sammenhænge, som den så beredvilligt accepterer. Og hvordan skal det så gøres?

Vejen er i det mindste blevet antydet i nogle diskussioner, som på det sidste er blevet ført om diskurs og ideologi i kvindehistoriske kredse. Jane Lewis har bl.a. omhyggeligt dokumenteret kønsideologiens indflydelse (dens oprindelse er her ligegyldig) på arbejderpolitikken, og hun appellerer til kvindehistorikere om at holde øje med, »hvordan køn og klasse er bygget ind i hinanden«, hvorved impliceres en begrebsmæssige gensidighed, som udfordrer »dobbelsystem«-tilgangen.[46] Alexander's behændige sammendrag af Lacan påpeger den afgørende rolle, som sproget spiller i barnets bevidsthedsudvikling, og hun får derigennem gjort opmærsom få, at det faktisk er nødvendigt at gen-tænke de forestillinger, som den nyere arbejderhistorie har gjort sig om bevidsthed. Denne nytænkning skifter bevidsthed ud med diskurs- og retorikbegreber, hvorved også forbindelsen mellem den objektive virkelighed og subjektets erkendelse heraf får en anden status. Her indskydes spørgsmålet om, hvordan betydning repræsenteres, og om hvilke mulige betydninger , der gives.

Blandt de engelske feminister har først og fremmest Denise Riley haft stort udbytte af at anvende denne tilgang historisk. I sin bog om feminisme og »kvinde«-begrebet redegør hun for en diskussion, som ville være meget relevant inden for studiet af »kvinder« i »arbejderklassen« , eller for den sags skyld i behandlingen af enhver anden kategori, hvis oprindelse er blevet lokaliseret til naturen eller til objektive sociale relationer:

> »For at udtrykke det skematisk: »kvinder« er konstrueret historisk i en diskurs, og altid i forhold til andre kategorier, der selv forandrer sig: »kvinder« er et flygtigt fællesskab, hvori kvindelige personer kan være placeret meget forskelligt, således at det kvindelige subjekts tilsyneladende kontinuitet ikke er troværdig. »Kvinder« er både synkront og diakront forfejlet som betegnelse for et kollektiv, samtidig med, at »det at være kvinde« ligeledes er en ukonstant størrelse for den enkelte. Som sådan kan det ikke udgøre et ontologisk grundlag.«[47]

Hvis det samme kan siges om at være arbejder eller medlem af arbejder-

klassen, så vendes spørgsmålet væk fra bevidstheden og rettes istedet mod organiseringen af repæsentationen, d.v.s. mod den kontekst og den politik, som ledsager et specifikt, repræsentativt, system. Identitet kan ikke være en reflektion af en grundlæggende virkelighed, men kommer til at vedrøre politisk tilhørsforhold. Når kvindehistorien studeres på denne måde, så kan den forandre Thompson's fortælling. Den afviser fortællingens teleologi og genfortæller istedet en historie om, hvordan politisk identitet blev skabt gennem en repræsentation af kønsforskelle. Klasse og køn bliver uløseligt forbundet i denne historie – som repræsentation, som identitet, som social og politisk praksis.

IV.

I sit forord til »the Making« udviklede Thompson en enhedsdefinition af klasse: det var en historisk relation, ikke en kategori eller en ting. Dens betydning var indlejret i modsætningsfyldte relationer og i menneskers definitioner af disse relationer. Thompson interesserede sig for spørgsmålet om tidsfølge og sammenhæng: hvornår og under hvilke omstændigheder erkendte man den fælles arbejderidentitet? De interesser og fælles erfaringer, der foranledigede en sådan identitet, eksisterede ved siden af klassebevidstheden i hans udlægning. De gik forud for klassebevidstheden, og de strukturerede den menneskelige erkendelses karakter. Klassebevidsthed var en kulturel manifestation af de menneskelige erfaringer med produktionsforholdene, og den var et identificerbart fænomen, uanset at den kunne variere fra sted til sted. Hvis vi istedet for at tale om bevidsthed bragte diskurs ind i denne beretning, så ville vi åbne op for helt nye fortolkningsmuligheder. Som det første ville vi spørge om, hvordan klassekategorier blev formuleret gennem repræsentation i specifikke historiske situationer. Derfor ville vi både lede efter ligheder, som begræsede de lingvistiske muligheder, og efter forskelle i udtryksformer, efter de forskellige definitioner og stridighederne om definitioner: det være sig bekræftelser, benægtelser eller undertrykkelse. Vi ville fokusere på de processer, hvorigennem en definition opnår en dominerende status, og vi ville dér have øje for såvel de eksplicit formulerede som de implicit strukturerede politiske relationer. Reslutatet ville ikke blive et enheds-klassebegreb, heller ikke historie som teleologi; men derimod et klassebegreb, der altid vil indeholde sammensatte og problematiserede betydninger. For det andet ville vi spørge om, hvordan appeller til kønsforskelle optræder i processen: hvordan fungerede udelukkelsen

og marginaliseringen af det såkaldt kvindelige, da de maskuline kodninger af særlige forestillinger om klasse skulle legitimeres? Hvordan kunne »køn« »naturalisere« nogle særlige betydninger af klasse? Og på den anden side, hvordan kunne opfattelsen af klassen som en relation, der fulgte naturligt af de økonomiske betingelser, fastlægge bestemte forestillinger om køn? For det tredie ville vi spørge, hvordan og på hvilken måde forestillingen om klasse organiserede (erkendelsen af) social erfaring? Snarere end at forudsætte en gennemført overensstemmelse mellem materielt liv og politisk tænkning – mellem erfaring og bevidsthed – ville denne tilgang opløse overensstemmelsen, ligesom den ville afvise modstillingen af disse begreber. Den argumenterer for, at artikulation og definition – d.v.s. dannelsen af betydning – skal analyseres som et sæt af begivenheder i sig selv. Thompson's gestus til den engelske radikalismes traditioner forklarer visse tematiske påvirkninger eller kontinuiteter i arbejderklassens politiske udtryk, men han formår ikke derigennem at berøre de kulturelle, subjektive og teksttuelle processer, hvorigennem sådanne temaer opnår deres betydning.

Thompson insisterede på, at den terminologi, som anvendtes for at udtrykke forestillingen om klasse, var afhængig af tid og sted; men han spurgte aldrig om, *hvordan* begrebets egen betydning blev dannet. Det er denne »dekonstruktions«-opgave, visse kvindehistorikere har givet sig i kast med i forsøg på at løse gåden om kvindernes usynlighed, deres perifere placering eller undtrykkelse i arbejderklassens historie. Hvis vi starter med at undersøge, hvordan klassebegrebet blev til, så relativerer vi nogle antagelser, der er så indgroede i vores traditioner – så naturaliserede – at de synes selvindlysende, selv på tværs af politiske og ideologiske skel. Fra den særlige vinkel bliver især de kanoniserede tekster til værdifulde skydeskiver, fordi deres appel i det mindste delvist hviler på deres evne til at inkarnere og formulere disse »naturlige« antagelser – somme tider på en ny måde, somme tider i fuldstændigt velkendte former. Gennem en analyse af sådanne tekster får vi en bedre forståelse for, hvordan et begreb som klasse virker i dannelsen af sit eget begrebsmæssige felt. Analysen tydeliggør yderligere, hvordan en historisk tekst som Thompson's får etableret dette begrebsmæssige felt på et detaljeret empirisk (og derfor uantasteligt) grundlag. Samtidig med at detailkritikken, baseret på nyt empirisk materiale, er af stor vigtighed (ved f.eks. at tilføje nye informationer om kvinder), så skal der også rettes kritik mod de begreber, der etablerer selve det faglige felt.

Blandt kvindehistorikerne har der været rejst en voldsom kritik af den

opmærksomhed, der er blevet viet disse undersøgelser af »traditionel« historie, fordi undersøgelserne som regel har fokuseret på mænds skrifter, men overset betydningen af at etablere kvinder som historiske subjekter. Meget taler til fordel for det synspunkt, at vi må fokusere på kvinder, når vi skriver; men der er også grund til at pointere, at en sådan opmærksomhed umiddelbart tager for meget for givet og nødvendigvis må være ufuldstændig. Kan vi skrive om arbejderklassens kvinder uden at undersøge, hvordan det kvindelige bruges til at danne klassebegrebet? Kan vi skrive om kvinder overhovedet uden at spørge om, hvordan deres kultur fremstillede dem, eller hvordan de definerede sig selv? Kan i vi gå ud fra, at der ikke var forbindelse mellem kulturel repræsentation og selvforståelse? Hvordan kan vi fortolke denne forbindelse? Kan vi antage, at der forud eksisterer en fælles selvforståelse, gyldig for alle kvinder, eller for alle kvinder fra samme klasse? Fandtes der i det 19. århundrede en arbejderkvinde-»interesse«, som kan beskrives objektivt? Hvordan fungerede politikken og de særlige politiske bevægelsers gennemslagskraft, når en sådan interesse skulle defineres?

Vi kan ikke skrive om klasse, uden at spørge nærmere til dens betydninger. Det handler ikke kun om terminologi og indhold i det politiske program, men også om historien i klassens symbolske organisation og lingvistiske repræsentation. Alt dette betyder efter min opfattelse, at hvis kvindelige arbejderhistorikere vil føje kvinderne ind i fortællinger som »the Making«, så må vi allerførst gøre os klart, hvordan sådanne bøger fungerer ud fra den måde, de er skrevet på. Den form for analytisk arbejde gør det mulig at teoretisere over en anden slags historie om arbejderklassens politik, en historie, der omformer vores viden om køn og klasse.

Oversat af Lisbeth Nielsen

Noter

1. E. P. Thompson; *The Making of the English Working Class.* New York; Vintage. 1966, s.12.
2. Frederic Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Symbolic Act.* Ithaca, New York; Cornell University press, 1981, s.19.
3. Se hertil Jacques Rancière, The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History, i : *International Labor and Working Class History, 1983, 24:1-16.*
4. Thompson, The Making, s.210.
5. Thompson, Outside the Whale, i: Out of Apathy. London; New Left Books, 1960, s.152.

6. Thompson, The Making, s.9.
7. Vedr. spørgsmålet om erfaring i *The Making,* se William Sewell, Jr., How Classes Are Made: Critical Reflection on E.P. Thompson's Theory of Working-Class Formation, i: Harvey J. Kaye and Keith MCclelland (eds.), *E.P. Thompson: Critical Debates Oxford*:Oxford University Press, 1987. Se også Sande Cohen, *Historical Culture: On the Recoding of an Academic Discipline.* Berkeley; University of California Press, 1986, s.174-229.
8. Interview with E.P. Thompson, i: MARHO, *Visions of History.* New York, Pantheon, 1983, s.7.
9. Ibid.
10. Thompson, Outside the Whale, s.174-75.
11. Thompson, *The Making,* s 11.
12. Ibid., s.9.
13. Ibid., s.11.
14. Ibid.
15. Ibid., s.18-19.
16. Ibid., s.416.
17. Ibid.
18. Ibid., s.417.
19. Ibid., s.730.
20. Ivy Pinchbeck, *Women Workers and the Industrial Revolution.* London; Routledge and Keagan Paul, 1930.
21. Thompson, *The Making,* s.415.
22. Thompson, Outside the Whale, s.173.
23. Ibid.
24. Thompson, *The Making, s.10.*
25. Ibid., s.386.
26. Ibid., s.787.
27. Ibid., s.382.
28. E.J. Hobsbawm, Methodism and the Threat of Revolution, i: History Today, 1957, 7:124, samt Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movements in the Nineteenth and Twentieth Centuries.* New York; Norton, 1959, s. 106-7; Barbara Taylor, *Eve and the New Jerusalem: Socialismand Feminism in the Nineteenth Century.* New York; Pantheon, 1983; Deborah M. Valenze, *Prophetic Sons and Daughters.* Princeton; Princeton University Press, 1985.
29. Thompson, *The Making,* s.730-31.
30. For en psykoanalytisk tilgang til denne form for analyse, se Neil Hertz, Medusa's Head: Male Hysteria and Political Pressure, i: *Representations,* 1983, 4:27-54.
31. Thompson, *The Making,* s.706.
32. Interview, s.10.
33. Thompson, *The Making,*s.832.
34. E.P. Thompson, *William Morris: Romantic to Revolutionary.* New York; Pantheon, 1977, s.695.
35. Ibid., s.721.
36. Ibid., s.793, 803.
37. Henry Abelove, Review Essay: The Poverty of Theory by E.P. Thompson, i: *History and Theory,* 1982, 21:132-42. For een version af livet i det engelske kommunistparti,

se: Raphael Samuel, Staying Power: The Lost World of British Communism, part II, i: *New Left Review*, 1986, 156:63-113.

38. Abelove, Review Essay, s.138-39.
39. Thompson, Outside the Whale, s.152.
40. Abelove, Review Essay, s.138.
41. Det drejer sig om en enorm mængde litteratur, hvortil jeg også medregner mit eget arbejde: Tilly and Scott, *Women, Work and Family*. New York; Holt, Rinehart and Winston, 1978 Methuen, 1987.
42. Barbara Taylor, Socialist Feminism: Utopian or Scientific?, i: Raphael Samuel (ed.), *Pople's History and Socialist Theory*. London Routledge and Keagan Paul, 1981. s.163. Se også Taylor, *Eve and the New Jerusalem*.
43. Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*. New York; Harper and Row, 1976; og hans Nietzsche, Genealogy, History, i: *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, Donald F. Bouchar and Sherry Simon, (udgiv. og oversæt.). Ithaca, New York; Cornell University Press, 1977, s.139-64.
44. Sally Alexander, Women, Class and Sexual Difference, i: *History Workshop*, 1984, 17:125-49.
45. Vedr. »dobbelt-system« analysen, se Jane Jenson, Gender and Reproduction: Or, Babies and the State, Upubliceret papir, 1985, s.21 Heidi Hartmann, Capitalism, Patriachy, and Job Segregation by Sex, i: *Signs*, 1976, 1:137-70.
46. Jane Lewis, The Debate on Sex and Class, i: *New Left Review, 1985, 149:120.*
47. Denise Riley, Does a Sex Have a History? »Women« and Feminism, i: *New Formations, 1987, 1:35.*